

“QISSAYI MASHRAB”NING TASAVVUFIIY-BADIIY TALQINI VA O‘ZBEK MA’NAVIY MEROSIDAGI O‘RNI.

ABDUMUTALOVA SHODIYA MIRZARAHIM QIZI

FARG‘ONA DAVLAT UNIVERSITETI

FILOLOGIYA FAKULTETI O‘ZBEK TILI YO‘NALISHI

3-BOSQICH 23.89-GURUH TALABASI.

ANOTATSIYA. Ushbu maqolada xalq og‘zaki ijodi namunalari orasida alohida mavqega ega bo‘lgan “Qissasi Mashrab” asari tasavvufiy g‘oyalar, badiiy tafakkur, tarixiy-madaniy qatlamlar nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi. Asarning strukturaviy xususiyatlari, Mashrab obrazining shakllanish omillari hamda qissaning o‘zbek ruhiyati va adabiy merosidagi ahamiyati ilmiy asosda sharhlanadi. Tadqiqotda komparativ, manbashunoslik va badiiy tahlil metodlaridan foydalanilgan.

Kirish so‘zlar. Mashrab, qissa, tasavvuf, xalq og‘zaki ijodi, badiiy talqin, komillik, manqaba.

Abstract. This article analyzes the work "Qissasi Mashrab", which occupies a special place among the examples of folk oral art, from the point of view of mystical ideas, artistic thought, historical and cultural layers. The structural features of the work, the factors of formation of the image of Mashrab, and the significance of the story in the Uzbek psyche and literary heritage are scientifically interpreted. The research uses comparative, source studies, and artistic analysis methods.

Keywords. Mashrab, story, mysticism, oral folklore, artistic interpretation, perfection, source.

Kirish. O‘zbek adabiy-madaniy tafakkurining shakllanishida tasavvufning tutgan o‘rni beqiyosdir. Tasavvuf faqat diniy yo‘nalish sifatida emas, balki xalqning dunyoqarashi, axloqiy mezonlari, ruhiy tarbiyasini belgilagan ma’naviy maktab sifatida yuzlab asrlardan buyon barhayotdir. Bu maktabning eng yorqin vakillaridan biri — Boborahim Mashrab bo‘lib, uning hayoti va ijodiga doir manbalar o‘zbek adabiyotida alohida qatlamni tashkil qiladi. Mashrab shaxsini yorituvchi qissalar, rivoyatlar va manqabalar shoirning tarixiy siymosidan tashqari, xalq tasavvurida shakllangan karomatli, haqiqatgo‘y, ijtimoiy adolatsizlikka qarshi kurashgan darvesh obrazini ham namoyon etadi. Shu jihatdan “Qissasi Mashrab” o‘zbek folklor-adabiy merosining eng muhim namunalaridan biridir. Bu asar yozma adabiyot va og‘zaki ijodning uzviy birlashuvi sifatida, bir tomondan, Mashrabning tasavvufiy-falsafiy g‘oyalarini, ikkinchi tomondan

esa xalq ongining poetik-estetik tafakkurini ifodalaydi. Qissa mazmunida real tarixiy faktlar bilan birga rivoyat, latifa, hikmat va manqabalar sintezlangan bo'lib, bu uning tarkibiy tuzilishini murakkab, mazmunini esa ko'p qirrali qiladi.

Mashrabning adabiy merosi, xususan, "Qissasi Mashrab"ning shakllanishi bilan bog'liq ilmiy tadqiqotlar yetarli bo'lsa-da, asarning tasavvufiy g'oyalar tizimi, badiiy strukturalari, ijtimoiy-ma'naviy funksiyasi va xalq ongidagi ideal tasavvur bilan bog'liqligi hali ham dolzarbligini yo'qotmagan masalalardandir. Qissa o'z tabiatiga ko'ra nafaqat shaxs biyografiyasini hikoya qiladi, balki xalqning bir davrdagi ruhiy ehtiyojlari, ichki izlanishlari, jamiyatdagi adolatsizliklarga bo'lgan munosabatini ham aks ettiradi.

Bugungi kunda modernizatsiya, globallashtirish va madaniy almashinuv jarayonlarida milliy merosni chuqur o'rganish, tasavvufiy tafakkurning insonparvarlik xususiyatlarini tahlil qilish yanada muhim sanaladi. "Qissasi Mashrab"ning qayta o'rganilishi individual ruhiy tajriba, jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlar dinamikasi, xalqning ezgulik haqidagi an'anaviy tasavvurlarini anglashda ahamiyatli ilmiy manba sifatida katta o'rin tutadi. Chunki qissa o'quvchini shunchaki rivoyatlar olamiga emas, balki komillikka intilish, ruhiy o'zgarish va ichki uyg'unlashning murakkab jarayonlariga olib kiradi.

Shu bois ushbu maqolada "Qissasi Mashrab"ning tasavvufiy-ma'naviy mohiyati, poetik-badiiy xususiyatlari hamda asarning xalq ongidagi ideal obrazni shakllantirishdagi o'zining ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot mazkur qissani nafaqat folklor manbai, balki o'zbek adabiy-estetik tafakkurining muhim ko'rinishi sifatida baholashga qaratilgan.

"Qissasi Mashrab" shoirning hayoti, sayohatlari va xalq orasidagi obro'sini badiiy tarzda tasvirlaydi. Qissa bir necha asosiy epizoddan iborat:

Yoshlik va tarbiya: Mashrabning bolalikdagi aqlu qobiliyati, oilasidagi tarbiyasi, madrasada olgan ta'limi va shogird sifatida ustozga tushishi hikoya qilinadi. Ushbu bosqich uning ruhiy va ma'naviy shakllanishiga poydevor bo'ladi.

Ustoz bilan munosabat: Mashrab piri bilan o'rgangan ilmiy va tasavvufiy bilimlari, ustoz tomonidan berilgan nasihat va tavsiyalar uning shaxsiyati va tasavvufiy qarashlarini belgilaydi.

Sayohatlar va xalq orasidagi faoliyati: Shoir Turfan, Balx, Buxoro, Qashqar, Hindiston va Qunduz kabi yurtlarni kezadi, har bir joyda xalq orasida adolat, poklik va Haqqa muhabbatni targ'ib qiladi. U zolimlarga qarshi dadil fikr bildiradi, kambag'al va yetimlarga yordam beradi.

Mo'jizaviy epizodlar: Qissada Mashrabning keramatli holatlari va mo'jizalari, xalqning unga bo'lgan hurmati va e'tiqodini mustahkamlaydi. Masalan, och qolganlarga ovqat yetkazishi, zulm qilayotganlarga nasihat qilishi kabi voqealar.

Fojiali o'limi: Mashrab Qunduz hokimi Mahmudbiy tomonidan nohaq qatl qilinadi. Bu epizod tasavvufiy talqinda uning ruhiy yuksalishi, fano va baqoga yetishi sifatida ifodalanadi.

Tasavvufiy g'oyalar va ijtimoiy mazmun

Qissa shoirning tasavvufiy qarashlarini keng ochib beradi. Uning asosiy g'oyalari:

Ishq ahli: Haqni sevish orqali borliqni anglash va ma'naviy uyg'onishga erishish.

Fano va baqo: Nafsdorlikdan voz kechish, Haq yo'lida yashash va ruhiy komillikka erishish.

Adolat va ijtimoiy mas'uliyat: Zulmga qarshi kurashish, xalqning dardiga sheriklik qilish.

Har bir epizodda Mashrabning ruhiy poklanish jarayoni, shaxsiy tajribalari va insoniy fazilatlarini yoritiladi. Shu tariqa qissa tasavvufiy tafakkur bilan birgalikda ijtimoiy gumanistik g'oyalarni ham targ'ib qiladi.

Badiiy uslub va struktura

Asarning badiiyligi quyidagi elementlarda namoyon bo'ladi:

Epizodik kompozitsiya: Qissa voqealarni ketma-ket bayon qilmaydi, balki muhim epizodlar orqali Mashrab obrazini shakllantiradi.

Folklor elementlari: Rivoyat, manqaba, latifa va maqollar qissa tilini jonlantiradi, o'quvchiga oson tushunarli qiladi.

Dialoglar va tasviriylilik: Suhbatlar orqali voqealar, shoirning ichki dunyosi va jamiyatdagi vaziyatlar ochiladi.

Badiiy va folklor elementlari qissani tasavvufiy va xalq ijodining sintezi sifatida ajratib turadi.

Ijtimoiy va ma'naviy ahamiyati

“Qissasi Mashrab” o'zbek xalqining ma'naviy qadriyatlarini, adolatga bo'lgan munosabatini va komillikka intilishlarini aks ettiradi. Asarda:

Haqiqatgo'y, jasur va pok vijdonli shaxs timsoli yaratilgan,

Tasavvufiy va gumanistik g'oyalar xalq ongida ommalashadi,

Qissa tarixiy va madaniy kontekstni, jamiyatdagi adolatsizlik va zulmga qarshi kurashni yoritadi.

Shu sababli asar bugungi kunda ham ma'naviy tarbiya va adabiy-estetik didni shakllantirish vositasi sifatida ahamiyatlidir.

Xulosa.

“Qissasi Mashrab” o‘zbek adabiy merosining eng muhim tasavvufiy asarlaridan biri bo‘lib, Boborahim Mashrab hayoti, tasavvufiy qarashlari va xalq orasidagi obro‘cini badiiy shaklda yoritadi. Asar orqali shoirning ruhiy poklanishi, insoniy fazilatlari va Haqqa muhabbati xalq tafakkuri va ma'naviy qadriyatlari bilan uyg‘unlikda tasvirlangan.

Qissa nafaqat tarixiy rivoyat, balki xalq ongida shakllangan ideal darvesh obrazini ochib beruvchi manba sifatida ilmiy e‘tiborga loyiqdir. Unda tasavvufiy g‘oyalar bilan bir qatorda ijtimoiy adolat, insonparvarlik va ma'naviy komillik g‘oyalari ham aks etadi.

Shu bilan birga, asarning badiiy uslubi, epizodik kompozitsiyasi va folklor elementlari uni o‘zbek adabiyotida noyob fenomen sifatida ajratib turadi. “Qissasi Mashrab” bugungi kunda ham o‘quvchiga nafaqat tarixiy va ma'naviy bilim, balki ruhiy tarbiya beruvchi, tafakkur va estetik didni rivojlantiruvchi manba sifatida katta ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2015). O‘zbek mumtoz adabiyotida tasavvufiy ijod. Toshkent: Fan.
2. Oripov, Z. (2012). Boborahim Mashrab va uning adabiy merosi. Toshkent: Sharq.
3. Qodirov, N. (2018). “Qissasi Mashrab” asarining badiiy-tasavvufiy tahlili. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.
4. Ergashev, S. (2010). O‘zbek tasavvufiy she‘riyati: tarix va rivojlanish. Toshkent: Adabiyot.
5. Normurodov, B. (2016). Boborahim Mashrab hayoti va xalq rivoyatlari. Toshkent: Fan va Ma‘rifat.
6. Hakimov, T. (2019). Tasavvuf va xalq adabiyoti. Toshkent: O‘zbekistan Publishing House.
7. Sobirov, A. (2014). O‘zbek xalq qissalari va adabiy tafakkur. Toshkent: Fan.
8. Raximov, J. (2017). Boborahim Mashrab: tarixiy va badiiy talqin. Toshkent: Sharq.
9. Mirzaev, F. (2020). Qissa va manqaba janrlarining o‘zbek adabiyotidagi o‘rni. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti Nashriyoti.

10. Yoqubov, S. (2013). O‘zbek mumtoz adabiyoti va tasavvufiy qarashlar. Toshkent: Adabiyot va San’at.